STRATEGIE SMĚŘUJÍCÍ K NEUTRALIZACI NÁSLEDKŮ TRAUMATICKÉ ZKUŠENOSTI U DĚTÍ V PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČI

STRATEGIES AIMED AT NEUTRALISING CONSEQUENCES OF THE TRAUMATIC EXPERIENCES OF CHILDREN IN KINSHIP FOSTER CARE

Hana Kubíčková[1]

[1] Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava

Abstrakt

Cílem příspěvku je představit konkrétní výchovné strategie příbuzenských pěstounů směřující ke zmírnění dopadu narušení nebo naopak k posílení emoční, sociální a tělesné rovnováhy u jejich přijatých dětí. Prezentovaná oblast byla řešena v rámci širší výzkumné studie zaměřené na specifika příbuzenské pěstounské péče v souvislosti s transgenerační psychickou zátěží v rodině (viz Kubíčková, 2020). Na základě kvalitativní analýzy 25 hloubkových rozhovorů s pěstouny a jejich klíčovými sociálními pracovníky bylo odkryto, jakým způsobem participanti uvažují o individuálních cílech, přístupech a metodách v souvislosti s traumatickou zkušeností a prožívanou emoční krizí přijatých dětí. Zároveň byly reflektovány zdroje preferovaných strategií především v návaznosti na náročné životní události prožité samotnými pečujícími osobami.

Klíčová slova: *péče příbuzných, výchovné strategie, ohrožené děti*

Abstract

The paper aims to present specific upbringing strategies of foster parents which aim at easing the impact of the disturbance or, on the other hand, strenghtening the emotional, social or physical balance of adopted children. The area under discussion was addressed in a broader research study focused on the specifics of foster kinship care in connection with the transgenerational psychological strain in the family (see Kubíčková, 2020). Based on a qualitative analysis of 25 in-depth interviews with kinship foster parents and their key social workers,

our research revealed how participants think about individual goals, approaches, and methods concerning the traumatic experience and emotional crisis faced by adopted children. Moreover, the sources of preferred strategies were reflected, especially as connected to challenging life events experienced by the caregivers themselves.

Keywords: *kinship care, upbringing strategies, vulnerable children*

1 ÚVOD

Příbuzenská pěstounská péče se v posledních letech stala významnou komponentou systému péče o ohrožené děti v evropských i mimoevropských zemích. V tomto ohledu čelí výchova příbuzných dvěma protichůdným očekáváním. Na jedné straně je na ni nahlíženo jako na intervenci pro dítě v emocionální krizi a na straně druhé je vnímána jako rodina dítěte. Především chápaní náhradní rodiny jako intervence vyvolává celou řadu otázek, které přirozeně vedou k realizaci velkého množství výzkumných šetření i odborných posuzování rodin. Přestože výsledky výzkumů poukazují na skutečnost, že péče příbuzných pomáhá minimalizovat traumata z odloučení od rodiny (Nadační fond J&T, 2014), posilovat duševní zdraví, podporovat formování identity, zajišťovat stabilitu prostředí a eliminovat problémy v oblasti chování (O´Brien, 2012; Winokur, Holtan & Batchelder, 2014; Child Welfare Information Gateway, 2020), není jisté, zda je pro děti péče příbuzných skutečně tou nejvhodnější variantou řešení jejich životní situace (Mošťková & Sobotková, 2016; Bramlett & Chow, 2017; Vis, Lauritzen, Fossum & Holtan, 2017).

2 TEORIE

Výchova v příbuzenských pěstounských rodinách je podpořena existujícími sociálními a emocionálními vazbami mezi dítětem a blízkou pečující osobou (Thørnblad & Holtan, 2011; Kubíčková, 2020). Jedinci vyrůstající se svými příbuznými se neidentifikují jako pěstounské děti, o svém dětství u prarodičů, tet a strýců hovoří v kontextu každodenní reality a jejich výchovné postoje vnímají jako přirozenou součást života (Skoglund & Thørnblad, 2019). Tento zásadní

benefit péče příbuzných vede mimo jiné k podpoře rodinné kontinuity a identity dítěte a většímu pocitu stability (Nadační fond J&T, 2014). Na druhé straně je však důležité upozornit na nezanedbatelná rizika příbuzenské pěstounské péče, která stojí v protipólu zmíněných výhod. Zejména na straně prarodičů se jedná o nedostatečně rozvinuté výchovné kompetence a opakování neadekvátních výchovných postupů. Do výchovných strategií také významně vstupují témata týkající se pocitů viny a vlastního selhání (Nadační fond J&T, 2014; Mošťková & Sobotková, 2016). Brown a Sen (2014) například také upozorňují na to, že příbuzní ve srovnání s pěstouny, kteří nejsou v příbuzenském vztahu k dítěti, mají obtíže v identifikaci a uspokojování emocionálních potřeb dětí, zvládání výkyvů v chování a respektování změn v souvislosti s jejich vývojem.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Kvalitativní výzkumné šetření bylo realizováno prostřednictvím hloubkového, polostrukturovaného interview s 15 pěstouny v příbuzenském vztahu k přijatému dítěti a 10 klíčovými sociálními pracovnicemi. Doplňkovou metodou k rozhovorům byl modifikovaný test barevného sémantického diferenciálu (TBSD, Ščepichin a kol., 1992) Významným zdrojem dat byly i terénní poznámky, které vznikaly v průběhu rozhovorů v přirozeném prostředí participantů-pěstounů. Pro výběr participantů byla primárně zvolena metoda záměrného výběru. Hlavním kritériem pro výběr participantů z řad pěstounů byla jejich účast v předchozím kvantitativním šetření výzkumné studie. Klíčové sociální pracovnice byly voleny na základě jejich dlouhodobé spolupráce s vybranými pěstounskými rodinami. Pro zpracování výstupů byly využity postupy zakotvené teorie a analýza dat proběhla v souladu se zásadami otevřeného, axiálního a selektivního kódování (Straus & Corbinová, 1999; Švaříček & Šeďová, 2014). Data z TBSD byla vyhodnocována prostřednictvím vyhodnocovacího archu dle standardních kritérií testu, výsledky byly zpracovány v MS excel. Výsledky TBSD byly dány do souvislosti s výpověďmi jednotlivých participantů-pěstounů.

4 VÝSLEDKY

V rámci výzkumné studie bylo odhaleno, že pro příbuzenské pěstouny je zcela zásadní poskytovat přijatým dětem bezpečí a klid, ochránit je před působením negativních vlivů v původní rodině. Příbuzní chtějí, a také jsou schopni

zajistit dětem dobrou péči, která zahrnuje především kvalitní naplňování jejich fyziologických potřeb. Biologické potřeby dětí jsou pro pěstouny dobře rozeznatelné a srozumitelné, vnitřní zranění a jejich důsledky však vidět nechtějí nebo nemohou vzhledem ke skutečnosti, že do procesu traumatizace jsou určitým způsobem zaangažováni. Pěstouni umí dobře popsat skutečnost, že jejich přijaté děti jsou traumatizované, a rovněž jsou si, alespoň na obecné úrovni, vědomi, jaké postupy by jim pomohly psychická zranění překonat. V žádném případě však svou přijatou roli pěstouna nevnímají jako reálnou intervenci pro dítě. Výchova dětí ze stranypěstounů se zaměřuje především na dodržování pravidel a plnění úkolů. Dítě je pěstounem neustále hodnoceno a často i kritizováno, zásadním kritériem hodnocení je plnění školních a domácích povinností. Příbuzní si pro své přijaté děti přejí šťastnou budoucnost v podobě kvalitního vzdělání a vyvarování se rizikových situací (viz Kubíčková, 2020).

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

V souvislosti s identifikací adekvátních výchovných strategií v rámci příbuzenské pěstounské péče, je užitečné si uvědomit, že existují dva různé způsoby jejího chápání. Péči příbuzných lze hodnotit jednak jako službu v rámci systému péče o ohrožené děti, jednak jako výchovu příbuzných (srov. Skoglund & Thørnblad, 2019). Převzetí zodpovědnosti za výchovu dítěte u příbuzných vychází z přirozených a pozitivních pohnutek provázených láskyplným vztahem k dítěti (srov. Backhouse & Graham, 2012; Kubíčková, 2020). Participanti-pěstouni jsou přesvědčeni, že jejich výchovné metody jsou v nejlepším zájmu dětí a zvolené postupy zcela odpovídají jejich potřebám. Na druhé straně je zřetelné, že příbuzný dítěte má ve vztahu k poskytování adekvátní péče očekávané limity vyplývající primárně z jeho příbuzenské role. Navíc je pečující osoba zatížena svými starostmi a nemá kapacitu věnovat se plně dítěti (srov. Kubíčková, 2020). V takových případech se objevuje slepota vůči potřebám a potížím dítěte, které trpí odloučením od rodiče a dalšími traumatizujícími momenty (srov. Nadační fond J&T, 2014). Závěrem je však nutné zdůraznit, že příbuzní dítěte o něj pečují tak, jak umí nejlépe.

6 LITERATURA

Backhouse, J., & Graham, A. (2012). Grandparents raising grandchildren: Negotiating the complexities of role-identity conflict. *Child and Family Social Work*, 17, 306–315. DOI: 0.1111/j.1365- 2206.2011.00781.x

Bramlett, M. D., Radel, L. F., & Chow, K. (2017). Health and Well-Being of Children in Kinship Care: Findings from the National Survey of Children in Nonparental Care. *Child welfare*, 95(3), 41–60.

Brown, L., & Sen, R. (2014). Improving Outcomes for Looked after Children: A Critical Analysis of Kinship Care. *Practice*, 26(3), 161–180, DOI: 10.1080/09503153.2014.914163 0/13691457.2017.1364702

Child Welfare Information Gateway. (2020). *Partnering With Relatives to Promote Reunification* Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. Dostupné z: https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/factsheets_families_partner_relatives.pdf

Kubíčková, H. (2020). Specifika příbuzenské pěstounské péče v kontextu transgenerační psychické zátěže v rodině. *Sociální pedagogika,* 8(2), 84–99, DOI: 10.7441/soced.2020.08.02.06

Mošťková, S., & Sobotková, I. (2016). Příbuzenská pěstounská péče: když dítě vychovávají prarodiče. *e-Psychologie* – Elektronický časopis ČMPS, 10(4), 47–64. Dostupné z: https://e- psycholog.eu/clanek/274

Nadační fond J&T (2014). Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte. Praha: Nadační fond J&T. Dostupné z: http://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/publikace-158.pdf

O'Brien, V. (2012) The Benefits and Challenges of Kinship Care. *Child Care in Practice*, 18(2), 127–146, DOI: 10.1080/13575279.2012.657610

Strauss, A. L., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Skoglund, J, & Thørnblad, R. (2019) Kinship care or upbringing by relatives? The need for 'new' understandings in research. *European Journal of Social Work*, 22(3), 435–445, DOI: 10.1080/13691457.2017.1364702

Ščepichin, V., Ščepichinová, G. J., & Kolářová, H. (1992). *Test barevně sémantického diferenciálu.* Vadim.

Švaříček, R., & Šeďová, K. et al. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál

Winokur, M., Holtan, A., & Batchelder, KE. (2014). Kinship care for the safety, permanency, and well- being of children removed from the home for maltreatment. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 1*, DOI: 10.1002/14651858.CD006546.pub3.

Thørnblad, R., & Holtan, A. (2011). Kinship foster children: Actors in their encounter with the child protection systém. Qualitative *Social Work: Research and Practice*, 12(3), 307–322. doi: 10.1177/1473325011428187

Vis, S. A., Lauritzen, C., Fossum, S., & Holtan, A. (2017). Parenting stress among Norwegian kinship and non-kinship foster parents. *Nordic Social Work Research*, 7(3), 249-259, DOI: 10.1080/2156857X.2017.1326977